

ALTENBURG, BENCÉS KOLOSTOR

Niederösterreich (Alsó-Ausztria) Waldviertel régió, Horn,

A program szervezői: MÉK Műemlékvédelmi tagozat és Porta Speciosa Egyesület, értékelés: 1,5 továbbképzési pont

A helyszínen fogadott: pater Michael Hüttl prior

A muzeális, megtekinthető részek október 26-án bezártak a téli időny miatt. Prior atya nekünk külön egyeztetéssel nyitotta meg és így vezetett végig, részletes és igen szakszerű magyarázatokkal.

Niederösterreichnek ez a dimbes-dombos része, ahogy nevéből is kiderülhet, még ma is jelentős részben erdővel borított, s évszázadokkal korábban ez nyilván sokkal inkább így volt. Valóban jellemezhetjük tehát a kolostor-együttest úgy, hogy az a Waldviertel régió festői környezetében álló barokk gyöngyszeme. A hatalmas méretű együttes, amelynek épületszárnyai öt udvart (Brunnenhof, Konventhof, Prälatenhof, Kirchhof, Großer Stiftshof), és két fél-udvart (Johannishof, Küchenhof) vesznek körül, illetve határolnak, egy enyhe lejtésű platón áll, s keleti teraszáról a szemközti dombokon elterülő végelláthatatlan erdők látványa tárul fel. A kolostor magaslata és a szemközti dombok közötti völgyekben a Försterbach víze csordogál, amely néhány kilométerrel távolabb a Kamp patakba torkollik.

A kolostor templomának – mely egyúttal a település plébániatemploma is – patrocípiuma: **Mária mennybevétele** (Mariä Aufnahme in den Himmel).

A kolostor rövid története

Születése 1144-ra datálható, amikor is Reginbert passauai püspök keresztelési és temetkezési jogokkal kibocsájtotta a bencés kolostor alapító dokumentumát. Az alapító donátor Hildburg von Poigen grófnő, Gebhards von Poigen özvegye volt, aki a Horni grófság területén, egy régi várhelyen („am Ort einer alten Burg”) fekvő birtokrészét a bencéseknek adományozta. Az alapítás évében 12 szerzetes érkezett ide Stájerországból, a Szt. Lambrecht kolostorból. (Ez utóbbi adat alapján érthető, hogy az alapítás idején a kolostortemplom védőszentje Maastrichi Szent Lambert volt. Az 1983 – 2005 között lefolytatott régészeti és falkutatások nem csak a 12. századi falmaradványokat tártak fel, de a 13. század első feléből származó kerengőt is lokalizálták.) A kolostor története az évszázadok során igen hányatott volt. Röviden a pusztítások és újjáépítések történeteként is jellemezni lehet az eseményeket.

A kolostor először 1247-ben Hermann VI. von Baden vitás tulajdonjogát érvényesítendő hadjárata során sérült erősebben. (Özvegye ezért 1251-ben nagyobb adománnyal kárpótolta a kolostort.) 1304-ben és 1327-ben a kunok dúlták fel. Még 1327-ben Gertrud, Heidenreich aus Gars özvegye, akit mint második alapítót is emlegetnek, nagylelkű adománnyal segítette az újjáépítést. A kolostort az 1427-30 között lefolyt huszita háború eseményei sem kerülték el, 1480-ban Mátyás király hadai dúlták, végül 1552-ben az oszmán török hadak is elérték és megadóztatták. E pusztító eseményeket követően, az új és újabb adományokból a kolostor mindig új életre kelt, így a 15. századi, a szerzetesek életét szabályozó ún. „melki reform” is új lendületet adhatott a közösségnek.

A reformáció viharai, valamint a harmincéves háború (1618-1648) idején, az Alsó-Ausztriát érintő 1645-ös svéd betörés után, de főként a háborút lezáró westfáliai békét követően, immár kedvező politikai környezetben sor kerülhetett a kolostor átfogó jellegű helyreállítására, ami tulajdonképpen teljes átalakítást, újjáépítést jelentett. Benedikt Leiß (1648-1658) apát idején elhagyták a régi, középkori kolostorépületeket, hogy egy újonnan megépített, nagyobb és a korszellemnek megfelelő épületegyüttesbe költözzenek. Maurus Boxler és kiemelten Placidus Munch (1715-1756) apátok idején az építkezések tovább folytatódtak, így az a csoda, amit ma látunk az nekik és a közreműködő művészeknek, Josef Munggenast építésznek, Leopold Wißgrill építőmesternek, a Magyarországon is dolgozó Paul Troger virtuóz festőnek, aki többek között a főoltárképet, a kupola freskóját, s a kolostor freskóinak zömét is festette, Fr. Joseph Holzinger és Johann Michael Flor stukkátoroknak, Johann Georg Hoppl műmárvány készítő mesternek, és másoknak köszönhető. A barokk együttes kiépítésének utolsó aktusaként 1775-ben Anton Pflieger megépítette a templom orgonáját. Az építetők és a mesterek tehetsége és eltökéltsége időállóan sokrétű és jól használható épületegyüttest, mindmáig inspiráló műalkotást hozott létre. A nagy műnek mai szemmel csak egyetlen „szépséghibája” van; a középkori épületeket nagyrészt feláldozták, s elbontották.

Hanyatlás következett be a hírhedten egyházellenes II. József császár uralkodása idején, s jóllehet 1797-től katonai kórházat rendeztek be az együttesben, a kolostori élet mégsem tört meg. A 19. század derekára már ismét a bencések rendelkeztek a teljes kolostorépülettel, így ekkor valamennyire restaurálták.

A két világháború közötti gazdasági világválságot a bencés rend is megérezte. A kolostornak az ingatlan javak jelentős része eladása ellenére nem sikerült talpra állnia, s ráadásula nációk az apátot az Anschluss (1940) idején elhurcolták. Mindezekért végül a kolostori életet feladták és a konvent is feloszlatta magát 1941-ben. 1945-től tíz éven át 2000 orosz katona állomásozott az épületegyüttesben. A lepusztult kolostort és templomot Maurus Knappek (1947-1968) apát idején kezdték újból renoválni. Ez a munka szinte napjainkig állandó felújítási tevékenységként különböző intenzitással folyamatos volt. Ambros Griebing (1968-1978) és Bernhard Naber (1978-2005) apátok idején a munka, nem csak fizikai, de lelki értelemben is folytatódott. Újraindult a szerzetesi élet és a liturgia is megújult a 2. vatikáni zsinat szellemében. Ennek megfelelően új liturgikus tér is készült a templomban.

A látnivalók

A történeti leírásból láthattuk, hogy a kolostor-együttes középkori és koraújkori időszakának épületeit a 17-18. századokban elbontották és helyettük új, grandiózus együttes épült ki. A középkori együttesből azonban ma is láthatunk néhány fontos elemet, hála Johannes M. Tuzar és Martin Krenn régészek 1980-as és 90-es években lefolytatott ásatásainak. Az előkerült 15. századi, gótikus, kerengőt 1983-ban tárták fel, és annak egy részét, valamint hozzá kapcsolódóan, szinte teljes épségben megmaradt további 2 teret már 1985-87 között helyre is állították a Brunnenhofban. További középkori épületek romszerű maradványait is láthatjuk a nagy keleti terasz (Altane) alatt felső üveg megvilágítással.

Ahogy már feljebb jeleztük, a kolostor barokk kiépítésének meghatározó megrendelője Placidus Munch (1715-1756) apát volt, akinek vezetése alatt működött azokban az évtizedekben is, amikor a mai látványosságok zömét, s annak idején nem éppen a turisztikai vonzerő fokozása érdekében, megalkották. 1730-ra a kolostor épületeinek nagy része már

nyilvánvalóan szerkezetkész állapotban volt, s kezdetét vehette a terek végleges kialakítása, „feldíszítése”, a mondanivaló fokozása művészi eszközökkel. Mindez a következő 15 évben történt.

A templom terét új épületszerkezetekkel (tetőzet, csehboltozatok, kupola, ajtók, ablakok, falburkolatok, stb.) átépítették és berendezték, s Paul Troger a kupolaboltozatramegfestette János evangélista apokalipszisát (Jelenések k.), s a többi boltozat pazar jeleneteit (1730-34).

Az apátok lakosztálya márványtermének és márványszobájának falburkolatai, freskói, az eredetileg gótikus Szent Vitus kápolna belső kialakítása és stukkói, a kriptá lépcsői és freskói, a Császárlépcső (Kaiserstiege) márvány lépcsőműve, mennyezetén a tudomány és a hit allegorikus alakjait megjelenítő, továbbá a könyvtár kupolaboltozatainak az isteni bölcsességet megszemélyesítő, valamint Sába királynőnek Salamon királynál tett látogatását ábrázoló freskói, melyek mindegyikét Paul Troger jegyzi, végül a „Sala Terrena” több bécsi festő által készített groteszk és kínai tárgyú freskói, mind-mind 1734 és 1745 között készültek.

A látványt meghatározó barokk periódus kerti elemei, így többek között a három isteni erény (hit, remény, szeretet) és a 4 fő erény (okosság, igazságosság, bátorság, mértékletesség) allegorikus figuráinak kő szobraival díszített előkert (Johannishof), a hűsölő barlang és labirintus, végül az épületszárnyak által körbevett udvarok a tervszerű helyreállítási folyamat eredményeként megújultak, s így méltó környezetet biztosítanak az épületegyüttesnek.

A barokk együttesel kissé lazább kapcsolatban lévő egykori állatkert, ami eredetileg bekerített vadászerdő volt a kolostor mellett, egy kisebb szeletét, a „Csend kertje”ként szintén integrálták a látogatói útvonalba, ahol egy kortárs szobrász, Dr. Eva Vorpágel-Redl 11 nonfiguratív alkotását is elhelyezték.

További érdekes kezdeményezésként, a látogatóparkoló mellett, 2006-ban megnyitották a „Vallások kertjei” („Garten der Religionen”) kertrészletet is, mely szellemiségét a II. Vatikáni zsinat 1960-ban „Nostra aetate” („Korunk”) címmel kiadott nyilatkozatára alapozta. E dokumentum a keresztény egyház és más, nem keresztény világvallások viszonyát elemzi, az istenkeresés közös elemeit rögzíti. Az altenburgi „Vallások kertjeit” ennek megfelelően a hindu, a buddhista, a zsidó, az iszlám és természetesen a keresztény szellemiséggel és hagyományokkal kialakított kertrészletek jellemzik.

*

Egy-egy épület ismertetésénél általában nem szokás az építkezésnél felhasznált építőanyagokról, származási helyeikről esetleg azok történetiségéről írni, pedig sokszor egy ilyen fejezet is számtalan érdekességgel, korrajzi tanulsággal szolgálna, és végső soron a látnivaló részét is képezi. Különösen a kőanyagú plasztikák esetében. A jelentős forrásadat hiány miatt ezt most sem tudom megtenni, de egy kis körtörténetet mégis idefűznék. Annyit előzetesen meg kell állapítanunk, hogy ennek a hatalmas épületegyüttesnek döntően jellemző építőanyaga a kő és a tégl. A tégláról csak annyit, hogy a 19. század közepéig, szerte Európában, az építkezések helyszínei közelében létrehozott, manufaktúrális jellegű téglagyárak gyártották le a szükséges mennyiséget. A jó minőségű építő-, és szobrászkő kinyerése azonban kőbányákhoz kötött. Alsó-Ausztria pedig a kőanyag tekintetében el volt kényeztetve...

Már a rómaiak is használták azt az északi határvidéken – így a mai Csehországban is megtalálható – több helyütt a felszínre bukkanó, kiválóan faragható, tömör szemszerkezetű, mészkötésű, jellemzően fehér/világos színű homokkővet, amit a kolostor építésénél is használtak. Az Ausztriában mostanában zogelsdorfi (Zogelsdorfer Stein) kőként ismert építőkővet korábban Eggenburger Stein, Burgschleinitzer Stein, vagy Weißer Stein von Eggenburg névvel is illették. Elterjedt nevét onnan kapta, hogy legnagyobb mennyiségben az Eggenburg melletti Zogelsdorf község közelében termelték ki.

A bányáknál, így Eggenburgban is, természetesen a kőfaragó mesterség is meghonosodott, s lényegében a 18. század közepéig messzi vidékekre is szállították az előre megfaragott, legalább kinagyolt zogelsdorfi követ. Így Bécsbe is. A schönbrunni kastély építésénél azonban hiba csúszott a számításba. A császári kastély építői ugyanis drágának találták az előre kinagyolt kőanyagot, s követelték a zogelsdorfiaktól, hogy a követ tömbkőként és olcsóbban szállítsák. A kőfaragók azonban jövedelmüket féltve ezt az ajánlatot nem fogadták el. Valószínűleg rosszul tették, mert Schönbrunn építőmesterei ekkor váltottak, és az amúgy hasonló tulajdonságú, s talán csak egy kicsit gyengébb minőségű, ám már szintén az ókortól bányászott, nekünk, magyaroknak jól ismert lajta-mészkőre váltottak. Ahogy Bécs városa is.

A környék lakóépületeinek, kastélyainak, a Waldviertel és a Wachau-vidék hatalmas kolostorainak építőkőve azonban a továbbiakban is a zogelsdorfi maradt.

A helyreállításról

A kolostor-együttes legutóbbi, nagyszabású és tervszerű helyreállítása 1978-tól 2013-ig tartott, s összességében mintegy 13 millió Euro-ba került, ám annak karbantartása is jelentős terheket ró a fenntartóra, folyamatosan.

A helyreállítás mikéntjét néhány vonatkozásban részben már érintettem, az alábbiakban a munka jellegét és szemléletét szeretném röviden összefoglalni, a teljesség igénye nélkül.

A legalapvetőbb tevékenység természetesen a történeti épületszerkezetek és műtárgyak restaurátor szemléletű helyreállítása volt. Ennek illusztrálására itt és most az osztrák műemléki hivatal (Baudenkmalmamt - BDA) 2003. áprilisi jelentésének fordítását teszem közzé.

„Az altenburgi kolostorban ez idő szerint kiterjedt, sokirányú helyreállítási munka folyik. A munkafolyamat előkészítéseként minden előírászerű intézkedés és kutatás megtörtént, ami alapján egy logikus sorrendben felállított, a prioritásokat figyelembe vevő 10 építési szakaszból álló Program került kidolgozásra. Ennek részeként 2002-ben a templomtorony, valamint a templombelsőben a nyugati karzat és az orgona helyreállítása, restaurálása történt meg.

A toronysisak rézborítását 1860 óta többször javították már, ennek ellenére a csapadékvíz be tudott jutni az ácsszerkezethez. Mivel az újabb javítás már egyáltalán nem lett volna kifizetődő, ezért a tetőhéjazat teljes megújításáról született döntés. A toronysisak új rézfedést kapott, ami a részben aranyfűst lemezekkel is bevont díszített részek miatt, igen munkaigényes és kényes munkát követelt.

A toronytest legfelső emelete kváderköves felületű, míg a lentebb lévő faltestek vakoltak, ám itt ott hiányosak és sérültek voltak. Mindezek megújítása megtörtént. A gazdagon formált architektonikus kő részek és díszítések hibáit és hiányait, zogelsdorfi kőből egészítették ki. A toronysisak négy

sarkán álló kővázák sajnos javíthatatlan állapotban voltak, ezért azokat beltérben helyezték el, s a helyükre műköből készült kópiák kerültek.

A templombelsőben a nyugati karzat restaurálása történt meg. A karzat, egyben az orgona feletti boltozati mezőben egy szép freskót láthatunk, amely a frigyláda menekítését, Dávid király hárfajátékát és a mennyei koncertet jeleníti meg. A freskót Paul Troger készítette 1732-33-ban – és mivel az napjainkig érintetlen volt – ritka példaként, itt a nagy barokk mester eredeti festéstechnikáját is tanulmányozni lehet. Jóllehet a freskó minden finomságát megőrizte és általános állapota is jónak volt mondható, a felület a 270 év alatt kissé elszennyeződött, itt ott gombával átjárt volt, továbbá néhány eldugott, kevés fényhez jutó helyen fel is lazult. A restaurálás során a felületet megtisztították a gombát eltávolították, a fellazult részeket rögzítették, és az apró hiányokat retusálták.

A boltozat és a karzatot határoló falfelületek gazdag stukkódíszeiről, melyeket Franz Joseph Holzinger neves stukkátor készített, a későbbi enyves festékrétegeket eltávolították, s egy új, immár meszes technikával készült festékréteget hordtak fel, az eredeti színekkel. A színek hitelesítése az orgonaszeletrény mögött érintetlenül maradt eredeti felületek segítségével történhetett meg.

Az orgonakarzat mellvéd falán található, muzsikáló puttók csoportját ábrázoló plasztika felületét az eredetinek megfelelően fel lehetett fényezni, a környezetében lévő műmárvány felületeket megtisztították és polírozták, az aranyozott felületeket a szükség szerint restaurálták illetve kiegészítették.

Az 1772-73-ban Anton Pflügler bécsi orgonaépítő mester által készített orgonát kitisztították, kisebb javításokat végeztek el rajta, végül az orgonaszeletrényt restaurálták.

Bernhard Naber apát 25. házfőnöki jubileumi ünnepével egybekötve a megújult orgonát és karzatot 2003-ban újrászenteselték.”

Mindehhez legfeljebb csak azt lehetne hozzáfűzni, hogy a szövegből úgy tűnik; az osztrák műemléki hivatal munkatársainak a munka során fontos volt az apátság szerzeteseinek egyetértése, a velük való együttműködés, amit prior úr is mindig kiemelt a vezetés során.

A végeredmény semmiképpen nem hivatkozandó és azt sejteti, hogy a kolostor zavartalan működése a tervezők számára fontos cél volt. A beavatkozás inkább rejtőzködő. Ez még akkor is igaz, ha a kolostor keleti szárnyának nagy részét ma egy nagyszabású kiállítás foglalja el.

A tervezők számára alapvető adottság volt, hogy a középkori és a barokk járószintek között helyenként 2 méter szintkülönbség is adódik. Mindez nyilvánvalóan az elbontott középkori épületek törmelékének elplanírozásából keletkezhetett, elsősorban a 17. század vége tájékán. E szintkülönbség a bemutatásnál szerencsésnek bizonyult, mert a megmaradt középkori tereket és maradványokat a barokk terek jelentős zavarása nélkül lehetett látogathatóvá tenni. A két korszak közötti, itt-ott zegzugosnak tűnő, de alapvetően mindenütt gondolatgazdag átjárást, holsallangmentesen megfogalmazott látszóbeton szerkezetek segítségével, hol pedig – kizárólag a pincszinten – faláttöréssel valósították meg. A kiállítás szintjeit, elsősorban a mozgáskorlátozottakra gondolva, s ugyancsak jól megválasztott ponton, lift köti össze.

Az illeszkedés, egyúttal a minél teljesebb bemutatás tekintetében a legnagyobb kihívást a feltárt gótikus kerengő és a keleti nagy terasz alatti középkori romok megóvásának építészeti kialakítása, megfogalmazása jelentette. A maradványok helyreállítását vizsgálva fogható

különbség mutatkozik a két rész között. Amíg a kolostorudvaron a kerengőfolyosót jelentős részben az anastylosis módszerével, ám másrészben építészeti segédszerkezetekkel (acéltartókkal) térileg is nagyban rekonstruálták, s fölé saját acéllábain álló védőtetőt emeltek 1985-ben, addig a terasz alatti épületmaradványokat a régészeti feltárás során előkerült állapotukban, jellemzően térdmagasságig álló falakkal őrizték meg a terasz járószintjét tartó, felülvilágító üvegsávval „könnyített” vasbeton födém alatt. A helyreállítást és az új védőépület-elemek kivitelezését itt Jabonregg & Palffy építészek tervei alapján végezték 2006-2009 között.

A maga nemében mindkét megoldás korrekt és jelentős ellentmondás sem feszül közöttük több okból sem. Mindazonáltal a két részleten azért látszik a megvalósításuk idején jellemző szemléletkülönbség. Amiben mégis egyeznek az az, hogy mindkét megoldás a maga módján rejtőzködik; a középkori kerengő az ún. „Schöpfungs-Garten” 18. századi szintjébe süppedt bele (Brunnenhof), míg a romokat védő terasztartó vasbeton födém jelentős mértékben növényekkel beültették, s az üveg felülvilágító sávot fa lamellák sora teszi szinte láthatatlanná, a természeti környezethez anyagával is illeszkedővé.

Összességében elmondható, hogy a megvalósított helyreállítás egyrészt maximális alázattal és nagyon magas színvonalon restaurálta a meglévő épületeket, műtárgyakat, másrészt a feltétlenül szükséges kiegészítések esetében a feltűnő magamutogatást kerülve, a saját korának elveit és eszközeit használta a minél teljesebb és hitelesebb bemutatás érdekében.

A kolostoregyüttes hasznosítása

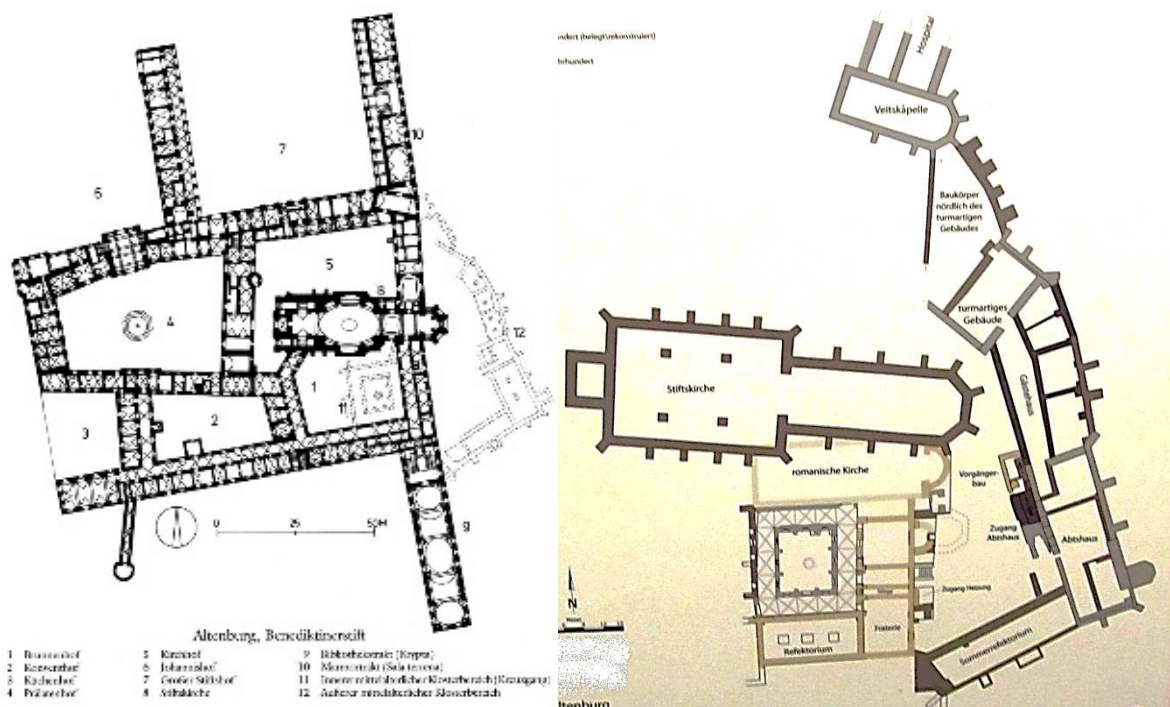
A kialakított funkciókat, azok egymáshoz viszonyított arányait vizsgálva alaptétel volt, hogy az egykor oly népes kolostorban ma élő szerzetesek száma nem éri el a 10 főt. Az épület látogatása során meggyőződhattünk arról, hogy alapfeltételként azt is megfogalmazhatták, hogy az ide kerülő új funkciók a hely vallásos jellegével nem kerülhetnek ellentmondásba, sőt, amennyire lehetséges ezt az érzületet erősítsék is. Ezek figyelembevételével érdemes az alábbi, rövid jellemzésekkel bővített funkciólista hitelességét, megfelelőségét végiggondolni.

- A templom a település plébániatemplomaként működik, amiben a feladatokat az itt élő szerzetesek látják el. Szertartásokat tartanak, gyóntatnak, keresztelnek, esketnek, temetnek.
- A kolostor déli szárnyaiban élnek a szerzetesek, s persze élnek a maguk belső, imádságos életét.
- Ugyanitt jó néhány vendégszobát is kialakítottak egyrészt a kolostori létszám bővülésének reményével, másrészt egy ma is működő életprogram, nevezetesen az egyéni lelkigyakorlatok végzésének háttéréként. Ez utóbbi során lehetősége nyílik a beköltöző civil férfiaknak a szerzetesi élet hosszabb-rövidebb ideig történő megélésére.
- A kolostor-együttes északi szárnyának egy részében kollégiumi szobák találhatók, az ún. „Altenburger Sängerknaben” diákjai számára. A mára híressé vált fiúkórust 1961-ben Maurus Knappek apát alapította, s elsősorban a liturgikus események fényét hivatott emelni fellépéseivel. Az együttest kiemelkedő kórusvezetők irányították a múltban, s készítik fel napjainkban is. Anyagi szükségleteit egy alapítvány biztosítja. Az Altenburger Sängerknaben az iskolai időszakban minden 2. vasárnap és a jelentős ünnepnapokon a 10.00 órás miséken énekel, továbbá Advent 3. vasárnapján,

nagyszombaton, és az iskolai záróünnepélyen lépnek fel. Mindezeket túl évente koncertturnékra is utaznak, Európa különböző országaiba.

- A kolostor keleti szárnyában – ahogy erről már szó esett – sokszáz négyzetméteren egy nemrég kialakított múzeum kapott helyet. A múzeum kevés és néhol kifejezetten filozofikus szöveggel kísérve, elsősorban az épület értékeit van hivatva bemutatni úgy, hogy bizonyos pontokon a kolostor egykori üzeneteivel is szembesíteni kívánja a látogatót. Ilyen hely például a krypta boltozott térsora. Nem annyira a konkrét tudásra, hanem inkább az érzetre, érzékelésre apellál, de úgy, hogy azért az alapvető művészettörténeti összefüggések is kiderüljenek. Mindezt nagyon kreatív, s itt-ott interaktív módon. A múzeumba igyekvő látogatók két udvaron áthaladva érik el a múzeum recepcióját, így mire a látogatást megkezdik, már egy elsődleges képet kapnak a kolostor-együttes egészéről is. A múzeumi forgalom amúgy alapvetően csak érintőlegesen találkozik a templom és a fiúkollégium forgalmával. A többitől egyértelműen el van választva.
- A kertek szerelmesei a fentebb vázolt speciális kertrészletek miatt is úti célként tűzhetik ki Altenburgot.
- A kolostorépület mellett, az egykori gazdasági udvarban étterem is működik (Stift-Restaurant-télidőben zárva). Feltétlenül meg kell említeni azt a turistabarát körülményt is, hogy a kolostor-együttes területén legalább 5 látogatói vizesblokk található.

Káldi Gyula építész(Forster díjas)

A mai(barokk átépítésű) alaprajz és a középkori, kora újkori állapot rekonstruált alaprajza

a kiásott gótikus kerengő

látzóbeton járdák és üveg mellvéd

A terasz alól a feltöltésből kiszabadított kora újkori szárny új födémmel